

นิเวศสำนึกในวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล พ.ศ. 2560 - 2566 ¹**ณรงค์ศักดิ์ เทพมา ^{2 *}**

นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
65871010108@lpru.ac.th

ธนพร หนูคำ ³

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
thanaporn@g.lpru.ac.th

Truong Thi Hang ⁴

รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
truongthihang.vn@gmail.com

นราวัลย์ พูลพิพัฒน์ ⁵

รองศาสตราจารย์, ข้าราชการบำนาญ
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
narawan@gmail.com

รับบทความ: 10 มีนาคม 2569 / แก้ไขบทความ: 4 พฤษภาคม 2569 / ตอรับบทความ: 29 พฤษภาคม 2569

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “อุดมการณ์เชิงนิเวศในวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล พ.ศ. 2560 - 2566” หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

^{2 *} ผู้แต่งหลัก (First Author) และ ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding Author)

^{3 4 5} ผู้แต่งร่วม (Co-first Author)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการนำเสนอนิเวศสำนึกในวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล พ.ศ. 2560 - 2566 โดยใช้แนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ของเชอริลล์ กล็อตเฟลต์ (Cheryll Glotfelty) เพื่อวิเคราะห์การนำเสนอนิเวศสำนึกในตัวบทวรรณกรรมที่ได้รับรางวัลจากองค์กรต่าง ๆ จำนวน 11 เรื่อง ได้แก่ กระต่ายในพระจันทร์ บึงน้ำแห่ง โลกของมดแดงกับแดงกวา (เอยด้วย!) เด็กชายต้นไม้ ม้าน้ำสีทอง โลกของมดแดงกับแดงกวา (เอยด้วย!): ตอน ความลับใต้ผืนทราย มามุดโลก เจ้าหนูผู้พิทักษ์แห่งเกาะลิบง เฒ่าแสน โคโค่กับนกพิณิกซ์ที่หายไป และมหัศจรรย์พรรณพฤกษ (อยู่วังสระปทุม 3) ผ่านองค์ประกอบการเล่าเรื่อง การดำเนินเรื่อง ตัวละคร ฉาก บทสนทนา และการใช้ ภาษา ผลการศึกษาพบการนำเสนอนิเวศสำนึก 2 กระบวนทัศน์ คือ 1) มนุษย์เป็นศูนย์กลาง มี 2 ลักษณะ คือ 1.1) มนุษย์ในฐานะผู้เป็นนายของธรรมชาติ สื่อให้เห็นว่ามนุษย์ใช้อำนาจจัดการทรัพยากรรอบตัว ธรรมชาติจึงอยู่ในสถานะผู้ถูกกระทำ และ 1.2) มนุษย์ในฐานะผู้ดูแลธรรมชาติมีการนำเสนอปัญหาวิกฤต สิ่งแวดล้อม มนุษย์ตระหนักถึงการแก้ไขแต่ขณะเดียวกันยังคงเน้นความอยู่รอดและประโยชน์ของมนุษย์ เป็นสำคัญ และ 2) ธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง มี 2 ลักษณะ คือ 2.1) การนอบน้อมต่อธรรมชาติ โดยเน้นคุณค่าธรรมชาติคือจิตวิญญาณ มีการพึ่งพาธรรมชาติ และมีการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงนิเวศให้ทุกคน ตระหนักร่วมกัน และ 2.2) การอนุรักษ์ธรรมชาติกับการสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศ โดยเน้นการอนุรักษ์ ธรรมชาติอย่างเท่าเทียม ผ่านโครงการหรือกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจากปัญหาการคุกคามทำลาย ธรรมชาติและการกดขี่สัตว์ วรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล พ.ศ. 2560 - 2566 จึงทำหน้าที่เป็นพื้นที่ ต่อรองทางของสังคม ในการวิพากษ์การครอบงำธรรมชาติของมนุษย์ พร้อมกับเน้นย้ำให้ตระหนักถึงคุณค่า ของสรรพสิ่งบนโลกที่ต่างเกื้อกูลกัน นิเวศสำนึกที่ปรากฏในวรรณกรรมจึงนำเสนอวิกฤตสิ่งแวดล้อม สู่การแก้ปัญหาของมนุษย์ และเน้นย้ำให้มนุษย์ตระหนักถึงผลกระทบอันเกิดจากน้ำมือมนุษย์ โดยให้หัน กลับมาเคารพภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการเคารพนบอบธรรมชาติและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ ธรรมชาติ

คำสำคัญ: นิเวศสำนึก, วรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล, การวิจารณ์เชิงนิเวศ

**Ecological Consciousness in Award-Winning Young Literature,
B.E. 2017 - 2023**

Narongsak Thepma

Ph.D. Student in Thai Language,
Faculty of Humanities and Social Sciences,
Lampang Rajabhat University
65871010108@lpru.ac.th

Thanaporn Mookham

Assistant Professor, Ph.D., Lecturer
Faculty of Humanities and Social Sciences,
Lampang Rajabhat University
thanaporn@g.lpru.ac.th

Truong Thi Hang

Associate Professor, Ph.D., Lecturer
Faculty of Humanities and Social Sciences,
Lampang Rajabhat University
truongthihang.vn@gmail.com

Narawan Poonpipat

Associate Professor, Retired Officer
Faculty of Education, Chiang Mai University
Narawan@gmail.com

Received: March 10, 2026 / Revised: May 4, 2026 / Accepted: May 29, 2026

Abstract

This research aims to study the representation of ecological consciousness in award-winning youth literature from 2017–2023 (B.E. 2560–2566) by applying Cheryll Glotfelty’s ecocritical concept to analyze ecological consciousness in eleven literary works: Rabbit in the Moon, The Dry Marsh, The World of the Red Ant and the Cucumber (Yes!), The Tree Boy, The Golden Seahorse, The World of the Red Ant and the Cucumber (Yes!): The Secret Beneath the Sand, Mamud’s World, The Little Guardian of Libong Island, Old Saen, Coco and the Missing Phoenix, and The Marvelous Flora (Wang Sa Pathum 3). The analysis examines narrative elements, plot development, characters, setting, dialogue, and language use. The findings reveal two paradigms of ecological consciousness. (1) Anthropocentrism, which has two characteristics. 1.1) Humans as masters of nature, presenting that humans exercise power to manage surrounding resources, resulting in nature being positioned as the acted-upon; and 1.2) Humans as caretakers of nature, presenting environmental crises and human awareness of solutions, while at the same time emphasizing human survival and human benefits as primary. (2) Ecocentrism, which also has two characteristics. 2.1) Reverence for nature, emphasizing the spiritual value of nature, dependence on nature, and the transmission of ecological knowledge to create shared awareness; and 2.2) Equal conservation of nature, presented through environmental conservation projects or activities arising from problems of threats to nature and the oppression of animals. Award-winning youth literature from 2017–2023 therefore functions as a social space for negotiation in critiquing human domination over nature, while emphasizing awareness of the value of all beings in the world that mutually support one another. The ecological consciousness presented in these literary works addresses environmental crises and human solutions and emphasizes awareness of the impacts caused by human actions by encouraging a return to respect for local wisdom through reverence for nature and recognition of the importance of nature conservation.

Keywords: ecological consciousness, award-winning youth literature, ecocriticism

บทนำ

ภาวะโลกร้อนและความเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้กลายเป็นวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ทั้งมิติด้านทรัพยากรน้ำ อาหาร สุขภาวะ และความมั่นคงของชุมชน หลักฐานเชิงวิชาการจำนวนมากชี้ว่ากิจกรรมของมนุษย์ในภาคอุตสาหกรรม เกษตรกรรม และการจัดการของเสีย เป็นปัจจัยสำคัญที่เร่งการเพิ่มขึ้นของก๊าซเรือนกระจก ซึ่งทำให้โลกกักเก็บความร้อนมากขึ้น นำไปสู่ความผันผวนของภูมิอากาศ (มนนภา เทพสุด, 2562) แม้ภาครัฐและหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อมจะพยายามผลักดันมาตรการเพื่อลดการปล่อยและเพิ่มการดูดซับก๊าซเรือนกระจก เช่น กลไกคาร์บอนเครดิตและกิจกรรมการปลูกต้นไม้เพื่อดูดซับคาร์บอน (วิจารณ์ สิมายา, 2566) แต่วิกฤตดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเพียงอย่างเดียว หากยังเป็นปัญหาที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์ต่อธรรมชาติอีกด้วย

ด้วยเหตุนี้ กระแสสังคมต่างให้ความสำคัญต่อปัญหาดังกล่าว โดยเฉพาะพื้นที่สื่อกระแสหลักที่มุ่งสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมเพื่อให้แต่ละช่วงวัยเข้าใจอย่างตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น วรณกรรมนับเป็นพื้นที่ผลิตความหมาย เสริมสร้างจินตนาการ และจุดประกายจริยธรรมสิ่งแวดล้อมต่อสังคม ซึ่งวรณกรรมได้สะท้อนสภาพสังคม ผ่านองค์ประกอบวรรณกรรม เช่น ฉาก ตัวละคร เหตุการณ์ โครงเรื่อง และภาษา (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2559) โดยสื่อให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติในวัฏจักรวรรณกรรมที่ผู้ประพันธ์พยายามทำให้ธรรมชาติเป็นตัวละครที่มีอำนาจมีความหมายต่อการตัดสินใจผ่านความตระหนักในจริยธรรมสิ่งแวดล้อมของตัวละคร การศึกษาตัวบทที่แทรกประเด็นเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดการวิจารณ์เพื่อให้เห็นการนำเสนอสำนักเชิงนิเวศของตัวบทผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรม การใช้กรอบคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism) เพื่อมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อม การศึกษาลักษณะนี้ตั้งคำถามต่อทัศนคติที่มนุษย์เป็นศูนย์กลางและขยายไปสู่ความสัมพันธ์ของธรรมชาติในฐานะระบบนิเวศร่วม (ดารินทร์ ประดิษฐ์ศุณีย์, 2559) กรอบแนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศนี้ ยังแสดงให้เห็นว่าสิ่งแวดล้อมมิได้แยกขาดจากอำนาจความเหลื่อมล้ำ และความเป็นชายขอบ แต่สามารถอ่านร่วมกับประเด็นอื่นทางสังคมและวัฒนธรรมได้เช่นกัน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549) การศึกษาตัวบทวรรณกรรมที่ผู้ประพันธ์นำเสนอปรากฏการณ์สิ่งแวดล้อมในบริบทของสังคมไทยในแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะช่วงปลายทศวรรษ 2550 ผ่านกลไกการเล่าเรื่อง การดำเนินเรื่อง ฉาก เหตุการณ์ และตัวละคร จึงมีนัยเพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงสำนักเชิงนิเวศที่ชาวไทยควรคำนึงถึง

บริบทสังคมไทยในช่วงหลังทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา การศึกษาวรรณกรรมไทยมักมีการนำแนวคิดทฤษฎีร่วมสมัยมาประยุกต์ใช้ในการอ่านวรรณกรรมไทยอย่างต่อเนื่อง กรอบการอ่านเชิงนิเวศจึงเริ่มมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น พร้อมกับแรงขับเคลื่อนจากความตื่นตัวของสังคมต่อปัญหาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2560) เมื่อพิจารณาทิศทางนโยบายของรัฐบาลที่ระบุไว้ในแผนพัฒนา

ชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2560 ที่มีนโยบายหลัก 4 ประการ ได้แก่ 1) การจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติอย่างมั่นคงเพื่อความสมดุล เป็นธรรม และยั่งยืน 2) การสร้างการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อความมั่นคงและยั่งยืน 3) การยกระดับมาตรการในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ 4) การสร้างความเป็นหุ้นส่วนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) จากแนวนโยบายดังกล่าวจึงเกิดปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมสังคมที่เอื้อให้สิ่งแวดล้อมกลายเป็นประเด็นร่วมสมัยและมักปรากฏในงานเขียนหลายประเภททั้งตำรา บทความ งานวิชาการและงานสร้างสรรค์อื่น ๆ โดยเฉพาะวรรณกรรมเยาวชนซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างกรอบคิดด้านจริยธรรมสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้อ่านรุ่นใหม่ เนื่องจากเยาวชนเป็นวัยที่เปิดรับและเรียนรู้ได้รวดเร็ว และสังคมยังคาดหวังให้เยาวชนเติบโตเป็นกำลังสำคัญของประเทศ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) ยิ่งไปกว่านั้นวงการวรรณกรรมเยาวชนไทยยังมีเวทีการให้รางวัลเกี่ยวกับหนังสือดีเด่นที่มีเนื้อหา โครงเรื่อง และอุดมการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมหรืออุดมการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในระดับชาติ เพื่อเป็นกลไกในการเพิ่มการรับรู้และส่งผ่านแนวคิดของผู้ประพันธ์ในการสร้างหรือส่งเสริมจิตสำนึกสิ่งแวดล้อมหรือการพัฒนาสังคมสู่สาธารณะ จึงทำให้วรรณกรรมเยาวชนมีบทบาทสำคัญในฐานะพื้นที่เรียนรู้ทางวัฒนธรรมและการปลูกฝังด้านสำนึกเชิงนิเวศหรือการพัฒนาสังคมมากกว่ามุ่งสื่อสารเพื่อความบันเทิงเพียงอย่างเดียว

จากความสำคัญดังกล่าว บทความนี้จึงมุ่งศึกษาวรรณกรรมเยาวชนไทยที่ได้รับรางวัลช่วง พ.ศ. 2560 - 2566 โดยตัวบทที่คัดเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างศึกษาเป็นงานที่มุ่งนำเสนอประเด็นสิ่งแวดล้อม จำนวน 11 เรื่อง ได้แก่ กระต่ายในพระจันทร์ (แพน พงศ์พนรัตน์, 2559) บึงน้ำแห้ง (โชติศรีสุวรรณ, 2560) โลกของมดแดงกับแตงกวา (เอยด้วย!) (งามพรรณ เวชชาชีวะ, 2561) เด็กชายต้นไม้ (เสาวรส มิตรปิยานุรักษ์, 2565) ม้าน้ำสีทอง (เอกอรุณ, 2561) โลกของมดแดงกับแตงกวา (เอยด้วย!): ตอน ความลับใต้ผืนทราย (งามพรรณ เวชชาชีวะ, 2562) มามุดโลก (สุทัศน์ เยี่ยมวัฒนา, 2564) เจ้าหนูผู้พิทักษ์แห่งเกาะลิบง (กิตติศักดิ์ ศรีแก้วบวร, 2565) เฒ่าแสน (ไพศาล ประหา, 2564) โคโค่กับนกฟีนิกซ์ที่หายไป (วงเวลา, 2566) และมหัศจรรย์พรรณพฤกษ (อยู่วังสระปทุม 3) (สุมาลี, 2565) ซึ่งวรรณกรรมที่เลือกศึกษาดังกล่าวผู้ประพันธ์ได้นำเสนอตัวบทที่ให้ความสำคัญกับนิเวศสำนึกผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรมที่เล่าเรื่องผ่านฉาก เหตุการณ์ และตัวละครได้อย่างน่าสนใจ บทความนี้ใช้การวิเคราะห์ตามแนวคิดวิจารณ์เชิงนิเวศ ที่เน้นการวิเคราะห์และตีความตัวบทที่นำเสนอเนื้อหาสำนึกแทรกในการเล่าเรื่อง โดยมีกลวิธีการเล่าเรื่องที่มุ่งให้ผู้อ่านตระหนักถึงความสัมพันธ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว รวมทั้งเพื่อให้เกิดจริยธรรมสิ่งแวดล้อมด้วยการสำนึกเชิงนิเวศ การวิเคราะห์ตามแนวคิดวิจารณ์เชิงนิเวศจึงเป็นการตีความตัวบทที่สร้างความหมายของธรรมชาติในการเล่าเรื่อง

ดังนั้น การศึกษาวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล พ.ศ. 2560 - 2566 ในประเด็นนิเวศสำนึกครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งอธิบายว่าวรรณกรรมเยาวชนเป็นพื้นที่ผลิตจริยธรรมและจินตนาการที่ลึกกว่าการให้ข้อคิด

เชิงตรงแก่ผู้อ่าน การนำเสนอเนื้อหาที่น่าสนใจในตัวบทวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล จึงมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ ชุมชนและสิ่งมีชีวิตอื่น การศึกษาครั้งนี้จึงมีความสำคัญต่อแวดวงวิชาการด้านมนุษยศาสตร์ เพราะเป็นการอธิบายกลไกของตัวบทวรรณกรรมที่เป็นเครื่องมือในการสร้างการรับรู้และการมองโลกด้วยกรอบนิเวศสำนึกของผู้อ่าน และแนวโน้มของการสร้างความตระหนักด้านสำนึกเชิงนิเวศผ่านตัวบทเหล่านี้ จะทำให้เยาวชนตระหนักและเห็นแนวทางการปรับตัวอยู่ร่วมกับสังคมและโลกธรรมชาติอย่างสมดุล

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์การนำเสนอเนื้อหาที่น่าสนใจที่ปรากฏในวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล พ.ศ. 2560 - 2566

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการวิจัยเอกสาร (Document Research) โดยรวบรวมข้อมูลจากตัวบทวรรณกรรมที่ใช้ศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลตามแนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศ ของ เชอรีลล์ กล็อตเฟลต์ (Cheryll Glotfelty) นำเสนอผลการศึกษารูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analytics) พร้อมยกตัวอย่างประกอบ โดยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูลและการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

1.1) ศึกษาวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัลชนะเลิศ รองชนะเลิศ และรางวัลชมเชย จาก 3 หน่วยงาน คือ รางวัลหนังสือดีเด่นของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน รางวัลแว่นแก้ว และรางวัลเซเวนบุ๊กอวอร์ด ระหว่างปีพุทธศักราช 2560 - 2566

1.2) คัดเลือกวรรณกรรมกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ โดยพิจารณาตัวบทวรรณกรรมที่นำเสนอเนื้อหาสอดคล้องกับแนวคิดวรรณกรรมเชิงนิเวศ ใช้เกณฑ์การคัดเลือกตามการอธิบายของ ดารินทร์ ประดิษฐ์ทัศนีย์ (2559, หน้า 10 - 11) ที่สรุปว่าวรรณกรรมเชิงนิเวศ คือ วรรณกรรมที่นำเสนอกระบวนการทัศน์เกี่ยวกับทัศนคติ ความเชื่อ ความคิดที่มนุษย์มีต่อตนเองและธรรมชาติ สะท้อนปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม และสร้างความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อมต่อโลกธรรมชาติ ซึ่งพบว่า มีวรรณกรรมเยาวชนที่มีคุณสมบัติดังกล่าว จำนวน 11 เรื่อง ได้แก่ กระต่ายในพระจันทร์ (แพน พงศ์พนรัตน์, 2559) บึงน้ำแห่ง (โชติ ศรีสุวรรณ, 2560) โลกของมดแดงกับแตงกวา (เอยด้วย!) (งามพรรณ เวชชาชีวะ, 2561) เด็กชายต้นไม้ (เสาวรส มิตรปิยานุรักษ์, 2565) ม้าน้ำสีทอง (เอกอรุณ, 2561) โลกของมดแดงกับแตงกวา (เอยด้วย!): ตอน ความลับใต้ผืนทราย (งามพรรณ เวชชาชีวะ, 2562) มามุดโลก (สุทัศน์ เขียววัฒนา, 2564) เจ้าหนูผู้พิทักษ์แห่งเกาะลิบง (กิตติศักดิ์ ศรีแก้วบวร, 2565) เฒ่าแสน

(ไพศาล ประหา, 2564) โคโค่กับนกฟีนิกซ์ที่หายไป (วงเวลา, 2566) และมหัศจรรย์พรรณพฤกษ (อยู่วังสระปทุม 3) (สุมาลี, 2565)

2. **ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล** วิเคราะห์นิเวศสำนึกที่ปรากฏในวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัลระหว่าง พ.ศ. 2560 - 2566 ตามแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ของ กล็อดเฟลตี้ (Cheryll Glottfelty) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ โดยเชื่อมโยงกับการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติและระบบนิเวศ ที่ผู้ประพันธ์แฝงไว้ใน การดำเนินเรื่อง ตัวละคร ฉาก เหตุการณ์ จุดวิกฤตของเรื่อง การคลี่คลายปัญหาของเรื่อง รวมทั้งประเด็นที่ทิ้งไว้ให้ผู้อ่านคิด

3. **ชั้นสรุปผล** นำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis) พร้อมยกตัวอย่างประกอบ สรุปผลการศึกษา และอภิปรายผลวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล พ.ศ. 2560-2566 จำนวน 11 เรื่อง พบว่านิเวศสำนึกที่ปรากฏในวรรณกรรมเยาวชน แบ่งออกเป็น 2 กระบวนทัศน์ คือ มนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric) และธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง (Egocentric) ดังตารางและการวิเคราะห์ต่อไปนี้

ตารางที่ 1 นิเวศสำนึกที่ปรากฏในวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล พ.ศ. 2560 - 2566 N=11 เรื่อง

ลำดับ	เรื่อง	นิเวศสำนึกแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง		นิเวศสำนึกแบบธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง				
		มนุษย์ในฐานะผู้เป็นนายของธรรมชาติ	มนุษย์ในฐานะผู้ดูแลธรรมชาติ	การอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ			การอนุรักษ์ธรรมชาติกับการสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศ	
				ธรรมชาติคือจิตวิญญาณ	การพึ่งพาธรรมชาติ	การถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงนิเวศให้ทุกคนตระหนักร่วมกัน	การอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเท่าเทียม	ปัญหาการคุกคามทำลายธรรมชาติและผลกระทบที่สืบต่อ
1	กระต่ายในพระจันทร์	/		/		/		
2	ปิงน้ำแห้ง	/			/			/
3	โลกของมดแดงกับแตงกวา (เอยตัวย!)		/	/		/	/	
4	เด็กชายต้นไม้	/			/		/	/
5	ม้าน้ำสีทอง		/	/				/

6	โลกของมดแดงกับแดงกวา (เอยด้วย!) ตอนความลับ ใต้ผืนทราย		/			/	/	
7	มามุดโลก	/	/	/				/
8	เจ้าหนูผู้พิทักษ์แห่ง เกาะลิบง		/			/		/
9	เฒ่าแสน		/		/	/		/
10	โคโคกับนกพิณกซ์ที่หายไป		/	/			/	
11	มหัศจรรย์พรรณพฤกษ (อยู่วังสระปทุม 3)		/			/	/	

จากตาราง ผู้วิจัยวิเคราะห์ให้เห็นประเด็นการนำเสนอนิเวศสำนึกที่ปรากฏในวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล จำนวน 11 เรื่อง โดยแบ่งการวิเคราะห์ 2 ประเด็นหลัก คือ นิเวศสำนึกแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และ นิเวศสำนึกแบบธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง ดังต่อไปนี้

1. นิเวศสำนึกแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง

การนำเสนอนิเวศสำนึกแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง พบ 2 ลักษณะ คือ มนุษย์ในฐานะผู้เป็นนายของธรรมชาติ และมนุษย์ในฐานะผู้ดูแลธรรมชาติ

1.1 มนุษย์ในฐานะผู้เป็นนายของธรรมชาติ เป็นกระบวนการที่กำหนดให้มนุษย์เป็นผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดเหนือธรรมชาติ โดยมนุษย์มองว่าตนเองมีสิทธิ์ควบคุมและจัดการธรรมชาติตามความต้องการ และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร้ขีดจำกัด ในวรรณกรรมเยาวชนพบ 4 เรื่อง ได้แก่ กระต่ายในพระจันทร์ บึงน้ำแห้ง เด็กชายต้นไม้ และมามุดโลก ดังตัวอย่าง

...เปลวแดดแรงแรงแผดเผาในบึงแห้งงวดลงทุกวัน น้ำส่วนหนึ่งกลายเป็นวัตถุดิบผลิตน้ำประปาสำหรับผู้คนในเมืองแห่งนี้ เมื่อฤดูฝนปีที่ผ่านมาปริมาณน้ำฝนน้อย ไม่มีมวลน้ำหลาจากป่าทางเหนือ ร่องน้ำลำห้วยที่เชื่อมต่อบึงจึงไม่มีน้ำไหลลงสู่บึงใหญ่ เพียงปลายฤดูหนาวน้ำงวดลงอย่างรวดเร็ว จนกลายเป็นเรื่องกล่าวขวัญด้วยความไม่สบายใจของเหล่าประชากรในบึงใหญ่แห่งนี้ สัตว์น้ำจำพวกกุ้ง หอย ปู ปลา และแมลงน้ำนับวันจะเหลือน้อยลงทุกวัน ทั้งจากภัยผู้คนที่แอบลงจับสัตว์น้ำ และภัยจากสภาวะน้ำปนสารละลายที่เป็นพิษกับสัตว์น้ำ อันเกิดจากการใช้ยาฆ่าแมลงและปราบวัชพืชของชาวนา ชาวไร่ที่ไหลปนมากับน้ำช่วงฤดูฝนสะสมปีแล้วปีเล่า จนน้ำในบึงแห่งนี้มีสารพิษ แทบไม่มีกุ้งชิว ลูกปลาและแมลงน้ำต่าง ๆ อาศัยอยู่ สัตว์น้ำที่พอมีพออาศัยอยู่ได้เป็นพวกปลาที่มีภูมิคุ้มกันสูง แต่กระนั้นช่วงน้ำงวดลง พวกปลาทุกปลาอ่อนจะมีบาดแผลตามร่างกายเมื่อเป็นแผลมากขึ้นปลาเหล่านั้นก็จะหายท้องลอยน้ำตายอย่างน่าเวทนา...

(บึงน้ำแห้ง, 2560, หน้า 11)

ใน บึงน้ำแห่งนี้ ผู้ประพันธ์พรรณนาสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม อันเนื่องมาจากมนุษย์ในชุมชนเมืองที่กำลังพัฒนาใช้ทรัพยากรน้ำอย่างไร้ข้อจำกัด โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทางธรรมชาติจากการกระทำของมนุษย์โดยตรง

ผู้ประพันธ์นำเสนอฉากผ่านน้ำในบึงที่ลดลง ไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลทางธรรมชาติ แต่เป็นผลมาจากการกระทำของมนุษย์ที่ใช้น้ำจากบึงเพื่ออุปโภค อีกทั้งยังปล่อยสารเคมีทางการเกษตรลงสู่แหล่งน้ำ ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างรุนแรง สะท้อนให้เห็นว่าการกระทำของมนุษย์ที่เป็นต้นเหตุของปัญหาทางธรรมชาติ ส่งผลต่อสัตว์ที่อาศัยน้ำจากบึง เช่น ปลาตุ๊ก ปลาช่อนที่ผิวหนังเกิดบาดแผลจากสารเคมีและสารพิษทางการเกษตร สร้างความตระหนักด้านปัญหาสิ่งแวดล้อมและเรียกร้องต่อสังคมว่าการกระทำของมนุษย์นั้นไม่ได้หวังให้ธรรมชาติเป็นพฤติกรรมที่เห็นแก่ตัวของมนุษย์ที่มองว่าตนอยู่เหนือสรรพชีวิต แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะมนุษย์ผู้เป็นนาย วิพากษ์การกระทำของมนุษย์ที่ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ฝนแล้ง อีกทั้งยังแอบจับสัตว์น้ำ และปล่อยสารเคมีลงแหล่งน้ำเพียงเพื่อประโยชน์ของมนุษย์เองที่มุ่งเน้นขยายชุมชนพื้นที่เมือง และด้านเศรษฐกิจจากเกษตรกรรม โดยเพิกเฉยปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น

1.2 มนุษย์ในฐานะผู้ดูแลธรรมชาติ เป็นกระบวนทัศน์ที่นำเสนอให้เห็นว่ามนุษย์เกิดความตระหนักถึงปัญหาของภัยจากธรรมชาติ มลพิษ และการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ ขณะเดียวกันมนุษย์ยังคงมีเป้าหมายหลักในการตระหนักเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์ โดยมองว่าธรรมชาตินั้นเป็นทรัพยากรที่ต้องดูแลรักษา เพื่อให้มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดี ในวรรณกรรมเยาวชน พบ 8 เรื่อง ได้แก่ โลกของมดแดงกับแดงกวา (เอยด้วย!) ม้าน้ำสีทอง โลกของมดแดงกับแดงกวา (เอยด้วย!) ตอน ความลับใต้ผืนทราย มามุดโลก เจ้าหนูผู้พิทักษ์แห่งเกาะลิบง เฒ่าแสน โคเค้กับนกฟีนิกซ์ที่หายไป และมหัศจรรย์พรรณพฤกษ (อยู่วังสระปทุม 3) ดังตัวอย่าง

...โลกในเวลานี้เปลี่ยนแปลงไปมาก มันเริ่มมาจากอากาศที่ค่อย ๆ ร้อนขึ้น ร้อนขึ้น และร้อนจัดจนทำให้น้ำแข็งขั้วโลกละลาย น้ำทะเลสูงขึ้นจนท่วมผืนแผ่นดิน ไม่มีฝนตก และอากาศแห้งแล้งถึงขีดสุดจนป่าไม้แทบไม่มีเหลือ พืชพรรณนานาชนิดไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ตามธรรมชาติ ต้นไม้ที่ยังคงเห็นยืนต้นอยู่ได้ก็ต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษ สร้างสภาพแวดล้อมจำลองที่เหมาะสมให้เท่านั้น สัตว์ป่าตามธรรมชาติก็เช่นกันล้มหายตายจากสูญพันธุ์กันไปแทบหมดสิ้น ที่ยังเหลืออยู่บ้างก็เป็นสัตว์เลี้ยงที่พวกมนุษย์เพาะพันธุ์ไว้ในโรงเรือนจำลองเพื่อเก็บไว้เป็นอาหารเท่านั้น...

(มามุดโลก, 2564, หน้า 125)

ใน มามุดโลก ผู้ประพันธ์นำเสนอธรรมชาติในฐานะเหยื่อผู้ถูกกระทำจากมนุษย์ โดยยกกระแสน้ำด้านสิ่งแวดล้อมของโลกมานำเสนอ เช่น ปัญหาน้ำแข็งขั้วโลกละลาย น้ำทะเลหนุนสูงขึ้นจากปกติจนท่วมผืนแผ่นดิน สื่อให้เห็นภาพธรรมชาติที่ถูกคุกคามและเสื่อมโทรมอย่างรุนแรงจนเกิด

วิกฤตสิ่งแวดล้อม ปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อเนื่องไปสู่สัตว์และพืชนานาชนิดเกิดสูญพันธุ์ ดอกไม้ แนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลางว่าด้วยธรรมชาติเป็นเพียงวัตถุที่ให้ประโยชน์แก่มนุษย์ และมนุษย์ต้องดูแลรักษาเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี จากข้อความที่ว่า “พืชพรรณนานาชนิดไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ตามธรรมชาติ” (มามูดโลก, 2564, หน้า 125) เพราะต้องพึ่งพาและได้รับการดูแลจากมนุษย์ โดยผู้ประพันธ์บรรยายฉากเหตุการณ์ที่มนุษย์สร้างสภาพแวดล้อมจำลองให้สัตว์และพืชอาศัยอยู่อย่างเหมาะสม ภาพธรรมชาติที่ตกเป็นผูถูกควบคุมและถูกกำหนดการมีชีวิตให้อยู่ภายใต้อำนาจของมนุษย์ แม้ว่าธรรมชาติจะได้รับการดูแลจากมนุษย์แต่ก็เพื่อเก็บไว้เป็นอาหาร

จากตัวอย่าง ผู้ประพันธ์ต้องการสื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงภัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อถูกทำลายหรือหมดไปมนุษย์ยังต้องแสวงหาวิธีการเพื่อให้ได้มาซึ่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดั้งเดิม แม้ว่าจะเป็นเพียงสภาพแวดล้อมจำลองก็ตาม ส่วนสัตว์ป่าที่ถูกกลดทอนเหลือแค่สัตว์เลี้ยงในฟาร์มโรงเรียน สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์มองธรรมชาติเป็นเพียงทรัพยากรสำหรับดำรงชีวิตของตนตามแนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลางมากกว่าจะเคารพคุณค่าภายในของธรรมชาติอย่างจริงจังหรืออย่างที่ควรจะเป็น

2. นิเวศสำนึกแบบธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง

การนำเสนอนิเวศสำนึกแบบธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง พบ 2 ลักษณะ คือ การนอบน้อมเคารพธรรมชาติ และการอนุรักษ์ธรรมชาติกับการสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศ ดังการวิเคราะห์ต่อไปนี้

2.1 การนอบน้อมต่อธรรมชาติ หมายถึง การยอมรับว่าธรรมชาติมีคุณค่าในตัวเอง มนุษย์จึงต้องแสดงความเคารพต่อธรรมชาติ ด้วยการใช้ชีวิตบนพื้นฐานการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยการไม่ทำลายหรือเอาเปรียบธรรมชาติ พบ 3 ประเด็น ได้แก่ ธรรมชาติคือจิตวิญญาณ การพึ่งพาธรรมชาติ และการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงนิเวศให้ทุกคนตระหนักร่วมกัน

2.1.1 ธรรมชาติคือจิตวิญญาณ หมายถึง การตระหนักถึงอำนาจและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเชื่อว่าธรรมชาติมีจิตวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ เช่น รุกขเทวดา เจ้าป่าเจ้าเขา ผีบรรพบุรุษ ซึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น คอยดูแลรักษาพื้นที่ มนุษย์จึงต้องแสดงความยำเกรง และเคารพนอบน้อมต่อธรรมชาติ ในวรรณกรรมเยาวชน พบ 5 เรื่อง ได้แก่ กระต่ายในพระจันทร์ โลกของมดแดงกับแตงกวา (เอยด้วย!) ม้าน้ำสีทอง มามูดโลก และโคโคกับนกฟีนิกซ์ที่หายไป ดังตัวอย่าง

...ดูจบก็ไม่ว่าชีวิตเปลี่ยนไปตั้งแต่วันที่มาถึงที่นี่ ที่จริงต้องบอกว่าลมหายใจเปลี่ยนไป จังหวะเต้นของหัวใจเปลี่ยนไป ดูได้ก้นสู่อ้อมกอดของธรรมชาติที่มีผู้ชี้ชวนและพาชมด้วยความรัก ดูซาบซึ้งในน้ำใจของทุกคนในที่นี่ และมีความสุขที่จะได้ใช้ชีวิตในวิถีแห่งความพอ พอใจ พอเพียง ดูหวังว่านับจากนาทีนี้ไปเราสองคนจะช่วยกันสร้างรากฐาน เพื่อครอบครัวในวันข้างหน้า และถ่ายทอดรูปแบบชีวิตใกล้ชิดธรรมชาติให้กับผู้อื่นต่อไปค่ะ...

(โลกของมดแดงกับแตงกวา (เอยด้วย!), 2561, หน้า 119)

ใน โลกของมดแดงกับแดงกวาง (เอ่ยด้วย!) ผู้ประพันธ์เน้นย้ำการเปลี่ยนแปลงชีวิตของตัวละครผ่านการใกล้ชิดกับจิตวิญญาณของธรรมชาติ แสดงให้เห็นว่าตัวละครได้รับความรักจากธรรมชาติโดยการโอบกอดผ่านความรู้สึกและการใช้ชีวิตแบบพอเพียงเกิดการเชื่อมโยงเข้ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การตระหนักถึงอำนาจและศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ จากคำว่า “...จุดได้ก้าวสู่อ้อมกอดของธรรมชาติ...” ธรรมชาติในที่นี้จึงถูกนำเสนอในลักษณะของความรักของแม่ที่มีต่อลูก โดยธรรมชาติถูกนำเสนอในฐานะแม่ผู้ปกป้อง และจุดที่ถูกนำเสนอในฐานะลูก แสดงให้เห็นว่าธรรมชาติคือผู้ที่ยิ่งใหญ่เหนือมนุษย์ เป็นดั่งบรรพบุรุษที่มนุษย์ควรเคารพอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ สร้างให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจธรรมชาติและบทบาทเชิงอำนาจที่เป็นพลังแห่งชีวิต สอดคล้องกับแนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) คือการเป็นตัวแทนของธรรมชาติในวรรณกรรม (Suchitra Sharad Tajane et al., 2024, pp. 2162-2168)

นอกจากนี้ ผู้ประพันธ์ใช้ภาพพจน์เชิงบวกต่อธรรมชาติ เช่น อ้อมกอดของธรรมชาติ วิถีแห่งความพอ พอใจ พอเพียง สื่อถึงทัศนคติที่ยกย่องธรรมชาติและสนับสนุนวิถีชีวิตที่พออยู่พอกิน ย้ำแนวคิดธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง แสดงให้เห็นว่ามนุษย์รู้สึกผูกพัน พึ่งพิง และให้คุณค่าธรรมชาติเสมือนผู้ปกครองที่คอยปกป้องมนุษย์ มนุษย์จึงต้องยำเกรงและเคารพอ่อนน้อมธรรมชาติ

2.2.2 การพึ่งพาธรรมชาติ หมายถึง ระบบคิดที่มองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและต้องอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต มีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัย ดังความหมายการพึ่งพาธรรมชาติของตรีศิลป์ บุญขจร (มปป. อ้างถึงใน ปกัสร่า แก้วสีและคณะ, 2564, หน้า 426) กล่าวว่า มนุษย์ไม่ได้อยู่เหนือธรรมชาติแต่ต้องพึ่งทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และอาหาร เพื่อความอยู่รอด ในวรรณกรรมเยาวชน พบ 3 เรื่อง ได้แก่ บึงน้ำแห่ง เด็กชายต้นไม้ และเฒ่าแสน ดังตัวอย่าง

...หลังจากจัดการกับอาหารเมื่อเช้าเสร็จ เวลาเกือบสิบโมงเช้า เฒ่าแสนหยิบบุหรีมาพันสับอีกหนึ่งมวนย่อยอาหาร แยกเปลี่ยนจากผ้าเช้าม้าไปใส่ผ้าชุดเดิมที่ยังเปียกน้ำ เดินไปที่แปลงนาพร้อมจอบหนึ่งอัน นาหลายไร่ขาวโพลนไปด้วยน้ำเมื่อคะเนว่าพอเพียงแล้ว เฒ่าแสนขุดดินกลบร่องปล่อยน้ำเข้าจนมิด ขึ้นขย่มก้อนดินเพื่อให้แน่นทานทนต่อแรงดันของน้ำ เฒ่าแสนเดินดุ่ม ๆ กลับเถียงนา จิตที่เป็นสุขทำให้แกล้มความหวานไปชั่วขณะ สุขที่เกิดจากน้ำปัจจัยหลักในการทำนา บัดนี้มีปริมาณที่เพียงพอแล้ว ส่วนปัจจัยอื่น ๆ ต่อจากนี้ไปล้วนเป็นสิ่งที่แกต้องเป็นผู้กำหนดเอง ถือเป็นเรื่องง่ายของเฒ่าแสนที่ใช้ชีวิตชานามาก่อนชีวิต สิ่งที่แกกลัวและหนักใจที่สุดคือปัจจัยที่ธรรมชาติเป็นผู้กำหนดเท่านั้น...

(เฒ่าแสน, 2564, หน้า 43)

ใน เฒ่าแสน นำเสนอภาพความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในฐานะมนุษย์ผู้พึ่งพาธรรมชาติ ความสุขและความมั่นคงในชีวิตมนุษย์ถูกกำกับโดยปัจจัยที่ธรรมชาติเป็นผู้กำหนด สะท้อนโลกทัศน์ที่มองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ผ่านกรอบทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ซึ่งมุ่งเน้นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ที่เปลี่ยนมุมมองมนุษย์

เป็นศูนย์กลางไปสู่มุมมองธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง จากเรื่องน้ำถูกนำเสนอในฐานะธรรมชาติผู้ที่มีพลังอำนาจสูงสุด เป็นปัจจัยชี้ขาดต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

ปัจจัยสำคัญระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่เป็นประเด็นหลักของการเปลี่ยนแปลงแนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลางสู่ธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง จากคำว่า “สิ่งที่แปลกและหนักใจที่สุดคือปัจจัยที่ธรรมชาติเป็นผู้กำหนดเท่านั้น” ข้อความนี้ได้ยกระดับธรรมชาติเป็นอำนาจที่มนุษย์ต้องยอมรับและยำเกรง สอดคล้องกับหลักการสำคัญของวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศที่พยายามท้าทายมุมมองที่ว่าผลประโยชน์ของมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญเพียงอย่างเดียว ชีวิตของเผ่าแสนที่ผ่านมาก่อนชีวิตนั้นผูกพันและอยู่ใต้อิทธิพลของธรรมชาติอย่างไม่อาจแยกจากกันได้ ตามแนวคิดของ Lawrence Buell (2011) ที่อธิบายว่า สิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมมิใช่เป็นเพียงฉากประดับแต่เป็นการปรากฏอยู่ที่บ่งชี้ถึงภูมิหลังของมนุษย์นั้นเกี่ยวพันอยู่กับธรรมชาติ และ จากข้อความที่ว่า “ปัจจัยอื่น ๆ ต่อจากนี้ล้วนเป็นสิ่งที่แกต้องเป็นผู้กำหนดเอง” อธิบายได้ว่ามนุษย์สามารถจัดการปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเอง เว้นแต่เรื่องของธรรมชาติที่มนุษย์ไม่อาจอาจล่วงรู้ การวางกรอบทางภาษานี้สร้างการตัดสินเชิงคุณค่าเกี่ยวกับพลังของธรรมชาตินั้นลึกซึ้งและน่าเกรงขาม ส่วนความสามารถของมนุษย์เป็นเพียงเรื่องรองและธรรมดาสามัญ

2.2.3 การถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงนิเวศให้ทุกคนตระหนักร่วมกัน หมายถึง การนำเสนอให้เห็นถึงการชี้ให้เห็นถึงชุดความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม จากรุ่นสู่รุ่น หรือจากคนกลุ่มหนึ่งสู่คนอีกกลุ่มหนึ่ง เพื่อให้เกิดการปรับตัว การดำรงชีวิตที่ยั่งยืนในวรรณกรรมเยาวชน พบ 6 เรื่อง ได้แก่ กระจ่ายในพระจันทร์ โลกของมดแดงกับแตงกวา (เอยด้วย!) โลกของมดแดงกับแตงกวา (เอยด้วย!) ตอน ความลับใต้ผืนทราย เจ้าหนูผู้พิทักษ์แห่งเกาะลิง เฒ่าแสนและมหัศจรรย์พรรณพฤกษ (อยู่วังสระปทุม 3) ดังตัวอย่าง

...กรกฎาคมและยาวนานไปจนถึงธันวาคม สูดสังเกตเห็นว่าแต่ละวันในสมุยอาจมีถึงสามฤดู ตอนเช้าแดดร้อน เย็นฝนตก กลางคืนกลับรู้สึกหนาว ฝนสมุยมีลักษณะพิเศษช่วงหน้ามรสุม เมื่อเห็นเมฆรวมตัวกันก้อนใหญ่ดำทะมึนให้รับหาที่หลบฝนได้เลย เพราะฝนจะตกลงแบบไม่ทันให้ตั้งตัว แต่คนที่นี้ก็ไม่เคยกลัวฝน เพราะต่างรู้ว่าฟ้าและทะเลหลังฝนตกนั้นดูสดชื่นเพียงใด และถ้าโชคดี ก็อาจได้เห็นรุ้งงาม ๆ สักตัวมาบินลมชมทะเลอยู่ด้วยกัน...

(กระจ่ายในพระจันทร์, 2559, หน้า 39)

ใน กระจ่ายในพระจันทร์ ธรรมชาติบนเกาะสมุยถูกนำเสนอในฐานะสิ่งมีชีวิตทรงพลังที่สามารถเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มนุษย์จึงต้องเรียนรู้ปรับตัวอยู่ร่วมกับธรรมชาติด้วยความเคารพ จากตัวอย่างที่มองพายุฝนไม่ได้เป็นภัยต่อมนุษย์ แต่กลับให้คุณค่าในความงามหลังพายุสงบ ธรรมชาติถูกนำเสนอในลักษณะของพลวัตที่ไม่ใช่เพียงฉากหลัง เช่น แดดร้อน ฝนตก และเมฆดำที่เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน สร้างความรู้สึกว่าธรรมชาติมีพลัง มีชีวิต และอยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ แสดงให้เห็นว่า

ธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญที่มีพลวัตและส่งผลกระทบต่อผู้คนให้เกิดการเรียนรู้ปรับตัวภายใต้การเปลี่ยนแปลง ย้ำเตือนให้มนุษย์ตระหนักและเข้าใจถึงอำนาจที่ตนเป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ตามมุมมองธรรมชาติ เป็นศูนย์กลาง (Camila Bruden Borg, Rikard Wingard and Jorgen Bruhn, 2024)

การบรรยายธรรมชาติผ่านวรรณกรรมที่เน้นลักษณะสมจริงและเป็นธรรมชาติ เช่น เมฆดำทะมึน ฝนตกกระหน่ำ ท้องฟ้าหลังฝนสดชื่น ตลอดจนถึงกลิ่นน้ำที่สวยงาม ผู้ประพันธ์เลือกนำเสนอ ธรรมชาติด้วยทัศนคติการเคารพและชื่นชมเชิงวรรณคดี เรียกว่า Nature Writing หรือการเขียนบรรยาย ธรรมชาติ (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556) ความสัมพันธ์ที่ปรากฏเป็นลักษณะการอยู่ร่วมและปรับตัว เข้ากับธรรมชาติท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงโดยการเรียนรู้จากธรรมชาติ เช่น ชาวบ้านไม่กลัวฝนเพราะ เชื่อว่าหลังฝนย่อมมีฟ้าสาด ทะเลใส สะท้อนให้เห็นสำนึกแห่งการพึ่งพาธรรมชาติและเข้าใจธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ สื่อให้เห็นมุมมองตรงกันข้ามกับทัศนะแบบเดิม ๆ ที่มอง ธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่ถูกใช้เพื่อมนุษย์ในยุคแรก ซึ่งในยุคหลังมุ่งเน้นให้มนุษย์เคารพธรรมชาติ วิพากษ์ มุมมองเชิงนิเวศที่ไม่ใช่มนุษย์เป็นศูนย์กลาง (ทองศุข จันทะมาตย์ และธัญญา สังขพันธานนท์, 2562)

2.2 การอนุรักษ์ธรรมชาติกับการสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศ หมายถึง การมองโลก แบบองค์รวมเชื่อมโยงมนุษย์เข้ากับธรรมชาติ โดยเชื่อว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ หากธรรมชาติ ถูกทำลายเท่ากับเป็นการทำลายมนุษย์เช่นกัน เป็นการเปลี่ยนแปลงระบบคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ไปสู่ระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง จากการวิเคราะห์ด้วยท พบ 2 ประเด็น ได้แก่ การอนุรักษ์ธรรมชาติอย่าง เท่าเทียม และปัญหาการคุกคามทำลายธรรมชาติและ การกดขี่สัตว์

2.2.1 การอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเท่าเทียม เป็นการนำเสนอคุณค่าของธรรมชาติและ สิ่งมีชีวิตอย่างเท่าเทียม อธิบายการอนุรักษ์ว่าเกิดขึ้นจากความรัก ความห่วงหา และความรู้สึกเป็นหนึ่ง เดียวกับธรรมชาติ ดังที่อาร์เน แนสส์ (Arne Naess, 1973) อธิบายไว้ว่า การอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นเรื่องที่ มนุษย์ต้องตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ การปกป้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็น การปกป้องตนเอง ในวรรณกรรมเยาวชน พบ 5 เรื่อง ได้แก่ โลกของมดแดงกับแตงกวา (เอยด้วย!) เด็กชายต้นไม้ โลกของมดแดงกับแตงกวา (เอยด้วย!) ตอน ความลับใต้ผืนทราย โคโคกับนกฟีนิกซ์ ที่หายไป และมหัศจรรย์พรรณพฤกษ (อยู่วังสระปทุม 3) ดังตัวอย่าง

...“ถึงไม่ใช่พวกเธอ ฉันกับพ่อแม่ก็จะช่วยอยู่ดี” อาสาพูดถึงความตั้งใจแรก
และหันไปทางละไม “รู้ไหม ต้นหางนกยูงเป็นห่วงเธอมาก”
ละไมรู้สึกดีใจเมื่อได้รู้ว่าต้นไม้แสนรักของเธอเป็นห่วง
เขาขอร้องฉันให้ช่วยพาเธอออกมาจากป่าให้ได้
“ได้ยินอย่างนี้ ละไมแทบอยากจะกลับไปทอดต้นหางนกยูงเสียตอนนี้เลย
“ต้นไม้ในป่าทุกต้นก็เอาใจช่วยพวกเธอให้หนีคนร้ายได้” อาสาพูดต่อ กระแสบกับ
ดินยืมหน้าบานอย่างดีใจ

“ฉันรักต้นไม้จัง” กระแตพูดด้วยน้ำเสียงปลาบปลื้ม

“ฉันก็ด้วย” ดินไม่ยอมน้อยหน้า...

(เด็กชายต้นไม้, 2565, หน้า 81)

ใน เด็กชายต้นไม้ ธรรมชาติถูกนำเสนอในฐานะผู้มีอำนาจที่ดูแลช่วยเหลือมนุษย์ โดยต้นไม้ที่ได้รับการดูแลจากมนุษย์เป็นดังเพื่อนรักคอยห่วงใย เกิดความรู้สึกเป็นห่วงละมุนที่อยู่ในอันตราย และขอร้องให้อาสาไปช่วย แสดงให้เห็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาและความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง แสดงให้เห็นว่าต้นหางนกยูงมีบุคลิกที่แสดงความรู้สึกนึกคิดดั่งเช่นมนุษย์ (ดารินทร์ ประดิษฐ์ทัศนีย์, 2559) สะท้อนให้เห็นว่าผู้ประพันธ์นำเสนอให้ต้นหางนกยูงเป็นตัวแทนของธรรมชาติที่แสดงความห่วงใยต่อมนุษย์ จากการที่มนุษย์คอยดูแลปกป้องธรรมชาติ ซึ่งเป็นการดูแลและพึ่งพากันทั้งสองฝ่าย การใช้ภาษาของผู้ประพันธ์ที่บรรยายความสวยงามของธรรมชาติผ่านมนุษย์ที่มองธรรมชาติ เช่น ต้นไม้แสนรัก สะท้อนให้เห็นทัศนคติของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติเชิงอนุรักษ์และเชิดชูธรรมชาติ ตามแนวคิดนิเวศสำนึกที่อธิบายธรรมชาติว่ามีคุณค่าและพลังที่คอยเตือนให้มนุษย์เคารพและรับฟังธรรมชาติ เพื่อร่วมกันปกป้อง ดูแลรักษาธรรมชาติและอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล

2.2.2 ปัญหาการคุกคามทำลายธรรมชาติและกรกตศีลัตว์ เป็นการนำเสนอปัญหาของธรรมชาติและสัตว์ที่ถูกมนุษย์กระทำ กตศี ควบคุม คุกคาม นำไปสู่การสูญพันธุ์ของธรรมชาติและสัตว์สงวน เช่น พะยูนที่ถูกล่าเพราะมีอวัยวะบางส่วนขายได้ราคาดี ด้วยเหตุนี้จึงสะท้อนปัญหาให้มนุษย์เกิดความตระหนักนำไปสู่การอนุรักษ์และเข้าใจธรรมชาติ ในวรรณกรรมเยาวชน พบ 6 เรื่อง ได้แก่ บึงน้ำแห่งเด็กชายต้นไม้ ม้าน้ำสีทอง มามุดโลก เจ้าหนูผู้พิทักษ์แห่งเกาะลิบง และเผ่าแสน ดังตัวอย่าง

...พวกเธอเป็นคนที่นี้ เคยรู้เรื่องขบวนการล่าพะยูน กันไหม

เราเคยเห็นหลายเพจในเฟซบุ๊ก ประกาศขายเขี้ยวพะยูนกันโจ่งครึมเลย

กับต้นว่าไซ้ เราก็เคยเห็น เขาว่ามิน้ำตาพะยูนขายด้วย

ฮาริสรับลูกก่อนว่าต่อ เอาจริง ๆ นะ เราว่าไม่ใช่ฝีมือคนบนเกาะนี้หรอก เพราะอะไรรู้ไหมคนบนเกาะลิบงเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์เป็นไทยมุสลิม การเข่นฆ่าไม่ว่าคนหรือสัตว์ล้วนเป็นบาป ผิดหลักคำสอนของศาสนาอิสลามอย่างร้ายแรง

ในศาสนาพุทธก็ถือว่าการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตเป็นการผิดศีลข้อแรกเลยด้วยนะ เป็นบาปเช่นกัน กับต้นซึ่งครอบครัวเป็นไทยพุทธกล่าวเสริม...

(เจ้าหนูผู้พิทักษ์แห่งเกาะลิบง, 2565, หน้า 87)

ใน เจ้าหนูผู้พิทักษ์แห่งเกาะลิบง กับต้นและฮาริสสนทนาเกี่ยวกับการล่าพะยูนเพื่อสร้างรายได้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ สะท้อนปัญหาการทำร้ายธรรมชาติโดยตรง ด้วยวิธีการค้าและล่าสัตว์ผิดกฎหมาย ขณะเดียวกันยังเชื่อมโยงถึงคุณค่าชีวิตสัตว์ตามหลักศาสนาของคนบนเกาะ

ที่ให้ความเคารพและปกป้องจากความเชื่อผิด ๆ ของมนุษย์ เป็นการโต้กลับกลุ่มคนที่กดขี่ทำร้ายสัตว์และธรรมชาติภายใต้กรอบคตินุษย์เป็นศูนย์กลาง

ผู้ประพันธ์นำเสนอพฤติกรรมของมนุษย์ที่ทำร้ายพะยูน ซึ่งเป็นเหยื่อของการแสวงหาประโยชน์อย่างผิดกฎหมาย โดยการขายผลิตภัณฑ์จากพะยูน เช่น เขี้ยวและน้ำตา ชีให้เห็นว่ามนุษย์มองธรรมชาติเป็นแหล่งทรัพยากรสำหรับค้าขาย ทั้งนี้การนำเสนอคำว่าขบวนการล่าพะยูน สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์คุกคามโดยทำร้ายธรรมชาติอย่างเห็นแก่ตัว นอกจากนั้นภาพจากรายงานข่าวยังยืนยันว่ามีน้ำตาพะยูนถูกโฆษณาขายออนไลน์จริง (ผู้จัดการออนไลน์, 2562) สอดคล้องกับบทสนทนาของกัปตันและฮาริส สรุปได้ว่าธรรมชาติไม่ได้ถูกกล่าวถึงด้วยภาพพจน์เชิงความงามแต่เป็นประเด็นแห่งความขัดแย้งและการแสวงหาผลประโยชน์ โดยผู้ประพันธ์ตั้งใจขึ้นให้ผู้อ่านเกิดความตระหนักถึงความจริงในสังคมที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นการกระทำของมนุษย์ที่ทำร้ายธรรมชาติ สะท้อนมุมมองเชิงนิเวศที่สอดคล้องกับแนวคิดของวรรณกรรมไทยสมัยใหม่ที่มุ่งให้คุณค่าธรรมชาติมากกว่าการเป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจ โดยมองธรรมชาติคือวิถีชีวิต สิ่งที่ต้องรักษาและเป็นแหล่งพึ่งพิงของผู้คน (ทนงศ์ จันทะมาตย์ และ ัญญา สังขพันธานนท์, 2562) เพื่อสร้างความตระหนักว่าการดำรงอยู่ของธรรมชาติส่งผลโดยตรงต่อสังคมมนุษย์และชวนให้เกิดความตื่นตัวในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามแนวคิดการฟื้นฟูระบบนิเวศ จึงนำเสนอปัญหาการคุกคามทำลายธรรมชาติและ การกดขี่สัตว์ เพื่อให้มนุษย์เกิดความเข้าใจและปรับเปลี่ยนทัศนคติในการมองธรรมชาติใหม่

อภิปรายผลการวิจัย

นิเวศสำนึกที่ปรากฏในวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล พ.ศ. 2560 - 2566 ได้นำเสนอให้เห็นพื้นที่การต่อรองระหว่างกระบวนทัศน์มนุษย์เป็นศูนย์กลางกับธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง โดยตัวบทนำเสนอให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านการเล่าเรื่องโดยแทรกการวิพากษ์ประเด็นทางสังคมเกี่ยวกับปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม เพื่อเผยให้เห็นผลร้ายของการใช้อำนาจของมนุษย์ที่มองว่าตนเองเหนือกว่าธรรมชาติ โดยผู้ประพันธ์ถ่ายทอดประเด็นปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมและการตระหนักถึงสำนึกเชิงนิเวศผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรม ที่มีตัวละครสำคัญของเรื่องเป็นผู้ดำเนินเรื่อง สร้างฉากเหตุการณ์ และบทสนทนา เพื่อนำผู้อ่านไปรับรู้ถึงประเด็นเหล่านั้นอย่างแยบยล เพื่อให้เห็นว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศไม่ใช่เป็นศูนย์กลางของนิเวศ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศ (Greg Garrard, 2004) ที่มุ่งเน้นให้ผู้อ่านเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อมที่นำเสนอให้เห็นอย่างชัดเจนในทางกายภาพของสิ่งแวดล้อม และตัวบทวรรณกรรมยังตั้งคำถามต่อการอบคิดทางสังคมที่มักทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกลายเป็นเพียงฉากหรือทรัพยากรของมนุษย์เท่านั้น

จากผลการวิเคราะห์การนำเสนอนิเวศสำนึกในวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล พ.ศ. 2560 - 2566 ตัวบทไม่ได้เผยหรือบอกให้ผู้อ่านรักธรรมชาติแบบตรง ๆ แต่ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีการดำเนินเรื่อง

ตามองค์ประกอบของวรรณกรรมอย่างแยบยล โดยเนื้อเรื่องแสดงให้เห็นภาพวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เป็นผู้ทำลายธรรมชาติหรือธรรมชาติอยู่ในสถานะผู้ถูกระทำ เช่น การคุกคามทำลายป่าอย่างไม่รู้คุณค่า การกีดกันและล่าสัตว์สงวน แต่อีกมุมหนึ่งตัวบทนำเสนอให้ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม โดยเน้นให้เห็นคุณค่าและเคารพบนอบต่อธรรมชาติเสมือนธรรมชาติมีจิตวิญญาณ การสร้างการรับรู้ด้านนิเวศเชิงนิเวศที่ปรากฏเพื่อสร้างความหมายและรับรู้ต่อระบบนิเวศที่เหมาะสมกับเยาวชน ดังที่ วราภรณ์ เกิดพิมาย และคณะ (2566, หน้า 91 - 107) กล่าวว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ในลักษณะที่มนุษย์พึ่งพาธรรมชาติ และความสัมพันธ์ในลักษณะที่มนุษย์เบียดเบียนทำลายธรรมชาติ

ด้านนิเวศสำนึกแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ในวรรณกรรมเยาวชนมีการนำเสนอมนุษย์เป็นนายและมนุษย์เป็นผู้ดูแลธรรมชาติ กล่าวได้ว่ายังคงยึดการนำเสนอผ่านมุมมองมนุษย์เป็นศูนย์กลาง คือ มนุษย์ยังมองว่าตนเองมีอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยมองว่าธรรมชาติเป็นเพียงวัตถุรองรับการพัฒนาจากมนุษย์ เช่น การใช้น้ำจากธรรมชาติอย่างไร้ขีดจำกัด การปล่อยสารเคมีโดยขาดความคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือการนำเสนอในมุมมองมนุษย์เป็นผู้ดูแลธรรมชาติ ได้นำเสนอธรรมชาติในฐานะทรัพยากรของมนุษย์ที่ให้ประโยชน์แก่มนุษย์เพื่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ เช่น มนุษย์สร้างสภาพแวดล้อมจำลอง หรือ การควบคุมเงื่อนไขการมีชีวิตของพืชและสัตว์ ประเด็นนี้ Boslaugh (2016) อธิบายว่าการที่มนุษย์เป็นผู้ดูแลธรรมชาติ อาจเป็นเพียงการยืดอายุของทรัพยากรในการใช้ของมนุษย์มากกว่าการยอมรับคุณค่าในตัวของโลก จากข้อค้นพบในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้วรรณกรรมเยาวชนที่ศึกษาไม่ได้เชิดชูการที่มนุษย์เป็นนายธรรมชาติ แต่วรรณกรรมนำเสนอให้เห็นมุมมองทั้งสองลักษณะ คือ การทำลายธรรมชาติด้วยน้ำมือมนุษย์ และการตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตัวบทวรรณกรรมจึงเป็นพื้นที่วิพากษ์สังคมโดยชี้ให้เห็นผลกระทบในทางระบบนิเวศจากการกระทำของมนุษย์ที่เป็นกระแสสังคม เช่น ความเสื่อมโทรมของแหล่งน้ำจากธรรมชาติ บาดแผลของปลาจากสารเคมี การล่าสัตว์สงวน ฯลฯ จึงสร้างการรับรู้ร่วมกันกับผู้อ่านเพื่อให้ตระหนักถึงจริยธรรมสิ่งแวดล้อม (environmental ethics) มากกว่าการให้คุณค่าด้านพฤติกรรมของมนุษย์ที่ใช้อำนาจควบคุมสิ่งแวดล้อม ข้อค้นพบนี้จึงมีนัยว่านิเวศสำนึกแบบผู้ดูแลในวรรณกรรมเยาวชนที่ศึกษา เป็นขั้นเปลี่ยนผ่านจริยธรรมสิ่งแวดล้อม (transitional environmental ethics) ที่ผู้ประพันธ์เตือนให้มนุษย์มีความรับผิดชอบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ไม่หลงตัวเองว่าเป็นผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่จำกัด เพราะมนุษย์คือส่วนหนึ่งของระบบนิเวศเช่นกัน

ด้านนิเวศเป็นศูนย์กลาง มีการนำเสนอธรรมชาติเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองมนุษย์หรือธรรมชาติเป็นผู้ยิ่งใหญ่เหนือมนุษย์ ผ่านการนำเสนอในเชิงการเคารพบนอบต่อธรรมชาติด้วยมองธรรมชาติคือจิตวิญญาณ ตัวบทมีการกล่าวถึง ความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติที่มนุษย์ต้องเคารพบนอบ มองมนุษย์ว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและมีจริยธรรมสิ่งแวดล้อม การแทรกวัฒนธรรมด้านการแสดง

ความเคารพมีฐานคิดมาจากความสัมพันธ์กับความศรัทธามากกว่าการอธิบายด้วยเหตุผล ซึ่งเป็นเอกลักษณ์สำคัญของวรรณกรรมเยาวชนไทย ดัง กระต่ายในพระจันทร์ โลกของมดแดงกับแดงกวา (เอยด้วย!) ม้าน้ำสีทอง และมามูโดโลก มีการนำเสนอให้เห็นว่าเมื่อธรรมชาติเปลี่ยนแปลงหรือไม่แน่นอน เช่น มีพายุฝน ธรรมชาติจึงอยู่ในสถานะผู้กำหนดเงื่อนไขหรือเป็นผู้ควบคุมโลก ตามแนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศ ดังที่ ธัญญา สังขพันธานนท์ (2559) สรุปว่า มนุษย์เป็นองค์ประกอบหนึ่งของชุมชนเชิงนิเวศและยืนยันคุณค่าเชิงศีลธรรมของโลกธรรมชาติที่ไม่ขึ้นกับผลประโยชน์มนุษย์ ส่งผลให้มนุษย์ต้องเรียนรู้จากธรรมชาติและอยู่ร่วมกับความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ เช่น สภาพอากาศ ผ่านความรู้ของชุมชน นอกจากนี้ในงานศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในงานของคามิน คมนีย์ : วิเคราะห์เชิงวาทกรรม ของอุไรวรรณ สิงห์ทอง และคณะ (2566, หน้า 91 - 116) ได้สรุปว่า ในการดำเนินชีวิตแม้ว่ากระแสสังคมในยุคโลกาภิวัตน์จะเปลี่ยนแปลงไป เกิดความเจริญทางวัตถุขึ้น แต่ท้ายที่สุดแล้วมนุษย์ต้องหันกลับมาพึ่งพาธรรมชาติ โดยเห็นความสำคัญของธรรมชาติในฐานะที่เป็นที่พักพิงและเยียวยาจิตใจของมนุษย์ ทั้งนี้การอนุรักษ์ธรรมชาติในมุมมองของ อาร์เน แนสส์ (Arne Naess, 1973) ได้อธิบายว่าการอนุรักษ์ที่ยึดความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติและคุณค่าที่เท่าเทียมของสรรพสิ่งคือการเห็นคุณค่าในตนเอง ดังนั้น ในการศึกษาวรรณกรรมไทยที่ตัวบทสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม จึงพบว่าผู้ประพันธ์นำเสนอภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในตัวบทอย่างมีพลวัต โดยอธิบายให้เห็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งมุมมองธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่มนุษย์ต้องพึ่งพา หรือธรรมชาติเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่สามารถควบคุมมนุษย์ภายใต้กฎธรรมชาติ และตัวบทยังมีการนำเสนอประเด็นปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมโดยเชื่อมโยงจากพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม อันนำไปสู่การวิพากษ์ประเด็นปัญหาเหล่านั้น นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านความตระหนักรู้ เกิดเป็นความรู้สึกผูกพันและอยากปกป้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างสรรค์วรรณกรรมเยาวชนที่ให้ผู้อ่านหันมาใส่ใจธรรมชาติและเกิดการเรียนรู้ที่จะเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ผ่านมุมมองของสัตว์ ต้นไม้หรือธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยร่วมกันหาทางออกในการแก้ไขปัญหาวิกฤตทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีนัยสำคัญ

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปได้ว่าวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล พ.ศ. 2560 - 2566 นำเสนอนิเวศสำนักโดยแบ่งเป็นสองกระบวนทัศน์ คือ นิเวศสำนักมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และนิเวศสำนักธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง นิเวศสำนักมนุษย์เป็นศูนย์กลาง พบ 2 ลักษณะ คือ มนุษย์ในฐานะผู้เป็นนายของธรรมชาติ สื่อให้เห็นว่ามนุษย์ใช้อำนาจจัดการทรัพยากรรอบตัว ธรรมชาติจึงอยู่ในสถานะผู้ถูกระทำ และมนุษย์ในฐานะผู้ดูแลธรรมชาติ มีการนำเสนอปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม มนุษย์ตระหนักถึงการแก้ไขแต่ขณะเดียวกันยังคงเน้นความอยู่รอดและประโยชน์ของมนุษย์เป็นสำคัญ ขณะเดียวกันด้านธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง

พบ 2 ลักษณะ คือ การบ่มต่อธรรมชาติ โดยเน้นคุณค่าธรรมชาติคือจิตวิญญาณ การพึ่งพาธรรมชาติ และการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงนิเวศให้ทุกคนตระหนักร่วมกัน และการอนุรักษ์ธรรมชาติกับการสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศ โดยเน้นการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเท่าเทียม นำเสนอผ่านโครงการหรือกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจากปัญหาการคุกคามทำลายธรรมชาติและ การกดขี่สัตว์ มีการนำเสนอการล่าสัตว์ สงวนและความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศจากการกระทำของมนุษย์ รวมถึงแทรกจริยธรรมสิ่งแวดล้อมให้ผู้อ่านตระหนักและรับรู้ถึงปัญหาวิกฤตดังกล่าว เพื่อสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศและต่อต้านการใช้อำนาจของมนุษย์เหนือธรรมชาติ โดยสรุปวรรณกรรมเยาวชนที่ได้รับรางวัล พ.ศ. 2560 - 2566 เป็นเสมือนเครื่องมือที่นำเสนอการต่อต้านการแก้ไขปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์พึงกระทำได้ อันเป็นการวิพากษ์การครอบงำธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ควบคู่กับการยกคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ระบบนิเวศสมดุลตามกลไกของวัฏจักรของชีวิตมนุษย์และสัตว์

ประโยชน์ที่รับจากการวิจัย

1. สามารถนำแนวคิดและวิธีการวิเคราะห์ไปเป็นแนวทางการศึกษาวรรณกรรมเชิงนิเวศ
2. งานวิจัยชี้ให้เห็นองค์ความรู้ด้านความสัมพันธ์ตามระบบนิเวศระหว่างมนุษย์ สัตว์ และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เยาวชนและผู้อ่านตระหนัก ห่วงเหิน และอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัวมากยิ่งขึ้น
3. ได้เห็นมุมมองหรือแนวคิดเชิงนิเวศของผู้ประพันธ์วรรณกรรมเยาวชนที่มุ่งนำเสนอประเด็นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทสังคมไทย

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. สามารถนำแนวทางการศึกษาครั้งนี้ ไปศึกษาวรรณกรรมที่นำเสนอด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของผู้ประพันธ์วรรณกรรมประเภทอื่นได้ เช่น กวีนิพนธ์ เรื่องสั้น ฯลฯ
2. สามารถนำวิธีการวิเคราะห์แนวคิดของผู้ประพันธ์ เพื่อให้เห็นทัศนะและมุมมองที่ปรากฏในงานประพันธ์ไปเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาวรรณกรรมประเภทอื่นได้
3. สามารถนำตัวบทที่ศึกษา ไปศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมของประเทศอื่น เพื่อให้เห็นมุมมองเชิงวิพากษ์สังคมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคม โดยใช้แนวคิดทฤษฎีที่เหมาะสม เพื่อให้เห็นมุมมองที่หลากหลายในการวิเคราะห์วรรณกรรม

เอกสารอ้างอิง

กิตติศักดิ์ ศรีแก้วบรร. (2565). เจ้าหนูผู้พิทักษ์แห่งเกาะลิบง (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครศรีธรรมราช : ศรีนครินทร์เตอร์เรด.

- งามพรรณ เวชชาชีวะ. (2561). *โลกของมดแดงกับแดงกว่า (เอยด้วย!)* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์.
- งามพรรณ เวชชาชีวะ. (2562). *โลกของมดแดงกับแดงกว่า (เอยด้วย!)* ตอน *ความลับใต้ผืนทราย*. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์.
- โชติ ศรีสุวรรณ. (2560). *บึงน้ำแห่ง*. กรุงเทพฯ : สถาพรบุ๊คส์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2549). *วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์ และความเป็นอื่น* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ดารินทร์ ประดิษฐ์ศนี. (2559). *พินิจปัญหาสิ่งแวดล้อมผ่านมุมมองวรรณกรรมอเมริกันร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทงศ์ จันทะมาตย์ และ ธัญญา สังขพันธานนท์. (2562). ภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและพลวัตของสำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2556. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 7(1), 213- 223.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2539). *วรรณคดีวิจารณ์*. ปทุมธานี: นาค.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2559). *แว่นวรรณคดี: ทฤษฎีร่วมสมัย*. ปทุมธานี: นาค.
- ปัทมรา แก้วสี, พัชรา นาคแก้ว, รัชฎากร ชูจันทร์ทอง, ณัฐธิดา วิริยะสัทธา, มาโนช ดินลานสกุล, และพัชลิน จินนุ่น. (2564). สถานภาพการวิจัยวรรณกรรมโดยใช้แนวคิดนิเวศสำนักในช่วง พ.ศ. 2537 - 2563. ใน *การประชุมมหาดไทยวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 12* (หน้า 418 - 433). มหาวิทยาลัยมหาดไทย [https://www.hu.ac.th/conference/conference2021/Proceeding/doc/02%20HU/065-HU%20\(P.418%20-%20433\).pdf](https://www.hu.ac.th/conference/conference2021/Proceeding/doc/02%20HU/065-HU%20(P.418%20-%20433).pdf)
- ผู้จัดการออนไลน์. (2562). *ชาวเน็ตร่วมใจรีพอร์ตสินค้า “น้ำตาพะยูน” หลังพบขายออนไลน์ เว็บบดดัง ผุดแฮชแท็ก “Savepayoon”*. สืบค้นจาก <https://mgronline.com/onlinesection/3312/start=0>
- แพน พงศ์พนรัตน์. (2559). *กระต่ายในพระจันทร์*. กรุงเทพฯ : แพรสำนักพิมพ์.
- ไพศาล ประหา. (2564). *เด้าแสน*. สมุทรสาคร : พิมพ์ดี.
- มนนภา เทพสุด. (2562). *ภาวะโลกร้อน : ปัญหาที่ท้าทายในศตวรรษที่ 21*. การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ มหาวิทยาลัยศรีปทุม ครั้งที่ 13 ประจำปี 2561. (น. 2558 - 2567). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วงเวลา. (2566). *โคโคกับนกพินกซ์ที่หายไป*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

- วราภรณ์ เกิดพิมาย และคณะ. (2566). กุหลาบทอง: การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติตามแนวทางการศึกษาวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ. *มังรายสาร วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 11(1), 91 - 107.
- วิจารณ์ สนิมฉายา. (2566). *คาร์บอนเครดิต (Carbon Credit) คืออะไร*. https://www.tei.or.th/th/article_detail.php?bid=129#:~:text=“คาร์บอนเครดิต”%20หมายถึง%20สิทธิ,หรือวิธีการของทาง
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560 – 2564*. กรุงเทพฯ : สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สุทัศน์ เขียววัฒนา. (2564). *ลามูตโลก*. กรุงเทพฯ : สถาพรบุ๊คส์.
- สุมาลี. (2565). *มหัศจรรย์พรรณพฤกษา (อยู่วังสระประทุม เล่ม 3)*. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์
- สุรเดช โชติอุดมพันธ์. (2560). *ทฤษฎีวิวัฒนาการคดีวิจารณ์ตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 20*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- เสาวรส มิตรปิยานุรักษ์. (2565). *เด็กชายต้นไม้ (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์.
- อุไรวรรณ สิงห์ทอง และคณะ. (2566). ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในงานของ คามิน คมนีย์: วิเคราะห์เชิงวาทกรรม. *มังรายสาร วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 11(2), 99 - 116.
- เอกอรุณ. (2561). *แม่น้ำสีทอง*. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์.
- Boslaugh, S.E. (2016, January 11). *anthropocentrism*. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/anthropocentrism>
- Brudin Borg, C., Wingard, R., & Bruhn, J. (Eds.). (2024). *Contemporary ecocritical methods*. Lexington Books.
- Buell, L. (2011). Ecocriticism: Some Emerging Trends. *Qui Parle: Critical Humanities and Social Sciences* 19(2), 87 - 115. <https://muse.jhu.edu/article/430997>.
- Garrard, G. (2004). *Ecocriticism (1st ed.)*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203644843>
- Naess, Arne (1973). The shallow and the deep, long-range ecology movement. A summary. *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, 16(1 - 4), 95 - 100.
- Suchitra Sharad Tajane, et.al (2024). Ecocriticism In Literature: Examining Nature and The Environment in Literary Works. *Educational Administration: Theory and Practice* 30(6), 2162 - 2168.